

תוכן עניינים

1	מבוא.....
2	רקע תאורטי
2	1. אבטחה במערך התעופה והבידוק הביטחוני – מאפיינים, סיבות וחשיבות.....
4	2. מוצא התיירים והשפעתו על בידוק ביטחוני בנמלי תעופה בעולם
5	3. בידוק בטחוני בנתב"ג של נוסעים ממוצא ערבי
8	מתודולוגיה
8	אוכלוסיית המחקר
8	שיטת המחקר
8	כלי המחקר
9	ניתוח נתונים
9	הליך המחקר
9	ממצאים
20	דיון וסיכום
23	ביבליוגרפיה
25	נספחים.....

מבוא

מטרת מחקר זה הינה לבחון את האופן בו מוצאם של נוסעים ערבים-ישראלים משפיע על אופי ואופן הבידוק בנמל תעופה בן גוריון, דרך נקודת מבטם וחוויותיהם האישיות של הנוסעים הערבים. אי לכך, שאלת המחקר אשר תנחה מחקר זהו מנוסחת באופן הבא: באלו אופנים משפיע מוצא התיירים הערבים ישראלים על הבידוק הביטחוני בנתב"ג?

מדינת ישראל היא בין המדינות המאוּימות ביותר בעולם, ובפרט מערך התעופה. נמל התעופה בן גוריון (להלן: נתב"ג) הינו יעד אטרקטיבי לפיגועים ואירועי טרור שמטרתם היא לפגוע במספר רב של אזרחים או למיקוח פוליטי (שם). לשם הגנה על המרחב התעופתי בישראל ומניעה מאיומי הטרור להגעה לכדי מימוש, הושקעו מאמצים כבירים במהלך השנים בחיזוק ושיפור מערך האבטחה בנתב"ג, כמו גם הוטמעו מערכות חדישות והוחלו שיטות סינון וזיהוי נוסעים בעלי סיכון ופוטנציאל לפגע (Hasisi & Weisburd, 2011).

שיטת ה"פרופילינג" (profiling) הנהוגה בנתב"ג ושדות תעופה אחרים בעולם הינה למעשה המתאם הסטטיסטי בין ביצוע עבירות מסוימות לבין מאפיינים ותכונות שעומדת לרשות איש הבטחון ברגע ההחלטה לעצור נוסע חשוד לתשאול ותחקור מעמיק יותר. כך שכל דפוס התנהגות או מאפיין של נוסע מבוסס על הנחה סטטיסטית בנוגע למתאם שבין המאפיין או דפוס ההתנהגות לבין הפוטנציאל לקיום העבירה או פעולת טרור (מרגליות, 2006). תפקידה של שיטה זו אם כן, הינו מחד לשמור על ביטחון הנוסעים, ומאידך לשמור על זמני המתנה קצרים ולצמצם את עלויות הביטחון (Bagchi & Paul, 2014; Hasisi et al., 2021). נורמות בינלאומיות אסרו על שימוש בשיטה זו כאשר היא מבוססת על זהות אתנית, גזע ודת הנוסע (Margalioth & Blumkin, 2006).

ואולם, בישראל אין כלל חוק שאוסר על שימוש בשיטה זו על בסיס מאפיינים אלו. הטענה הרווחת מצד גורמי הביטחון והשב"כ היא כי לא נעשה כל שימוש בפרופילינג על בסיס אתני, אך ניכר כי הבידוק הבטחוני בנתב"ג אותו עוברים הנוסעים ממוצא ערבי הוא לעיתים קרובות קפדני ונוקשה הרבה יותר בהשוואה לזה שעוברים הנוסעים היהודים (קרמניצר ואחרים, 2017). מחקרים רבים הראו כי במרבית המקרים בהשוואה לנוסעים יהודים, הנוסעים הערבים עוברים וחווים בידוק בטחוני שכולל תשאול ותחקור ארוך, יחס משפיל ומתנשא, חיפוש פולשני בכבודה, ובידוק גופני הכולל פשיטת הביגוד האינטימי ומישוש חלקי הגוף (חנדקלו, 2012). הנוסעים ממוצא ערבי חווים את הבידוק הבטחוני כמשפיל ופולשני, שלרוב אינו מבדיל בין מאפיינים אישיים. כלומר, משפחה ממוצא ערבי עם ילדים ואף תינוקות עשויה להיעצר ולהיות מעוכבת בבידוק הביטחוני כשם שצעיר ערבי יכול להיות מעוכב (קרמניצר ואחרים, 2017). השוני וההבדל באופי הבידוק הבטחוני של הנוסעים ממוצא ערבי לעומת זה שעוברים הנוסעים היהודים ניכר לא רק בנתב"ג, כי אם גם בשדות תעופה במדינות מערביות אחרות. הנוסעים הערבים נדרשים לעבור בידוק בטחוני טרם הטיסה בחברת תעופה ישראלית, תוך שהם מופרדים מיתר הנוסעים ומתוחקרים באופן משפיל ופולשני, וכל זאת בשל מוצאם ובהיעדר הצדקה ביטחונית או עניינית כלשהיא (בנא, 2007; ג'ראיסי, 2018).

הרציונל העומד בבסיס מחקר זה הינו החשיבות העצומה שיש בהכרת נושא זה והבנתו לעומק. זאת במטרה לקדם שינוי מהותי באופן ביצוע הבידוק הבטחוני כלפי נוסעים ממוצא ערבי, וכן להעלות את המודעות בהקשר לסוגייה חשובה זו. העלאת סוגייה זו על ידי התעמקות ושמיעה לקולם של החווים אותה על בשרם בפועל יכולה לחולל שינוי והד ציבורי נרחב וכך להביא לאיזון בין שמירה על זכויותיהם של הנוסעים הערבים מחד, ומאידיך שמירה על בטחון הנוסעים.

זהו מחקר איכותני שיתבסס על ממצאים שנדלו מראיונות עומק חצי מובנים עם עשרה בוגרים ממוצא ערבי – נשים ובגרים, שעברו בידוק בטחוני בנתב"ג בעת יציאתם מישראל. הראיונות יתומללו וינותחו באמצעות שיטת המחקר האיכותית ויחולקו לכדי תמות מרכזיות. ממצאים אלו יחוזקו ויבוססו על ידי הספרות המחקרית, וזאת כדי להגיע למסקנות מבוססות ומהימנות, וכן העלאת המלצות לגורמים הרלוונטיים.

תחילה יוצג פרק סקירת ספרות שיכלול מחקרים אמפיריים ותאורטיים, כמו גם מאמרים קודמים שעוסקים בסוגייה זו. פרק ראשון יעסוק בבידוק הבטחוני וחשיבותו. פרק שני יתייחס למוצא התיירים והשפעתו על בידוק ביטחוני בנמלי תעופה בעולם, ופרק שלישי יעסוק בבידוק בטחוני בנתב"ג של נוסעים ממוצא ערבי. לאחר מכן, יוצג פרק ממצאים שיציג את התמות העיקריות שנדלו מתוך ראיונות העומק עם הנחקרים. פרק הדיון, יציג את האינטגרציה בין ממצאי המחקרים הקודמים שהוצגו בפרק סקירת הספרות לבין ממצאי המחקר הנוכחי. זאת כדי לבחון האם הינם מתכתבים זה מול זה, או שמא סותרים זה את זה, דבר שיסייע בהשבה על שאלת המחקר. לבסוף, יוצג סיכום המחקר שיסכם את הממצאים המרכזיים ואת המסקנות שהוסקו בעקבות ממצאים אלו, שבעזרתן אוכל להעלאות המלצות קונקרטיות לגורמים הרלוונטיים.

רקע תאורטי

1. אבטחה במערך התעופה והבידוק הביטחוני – מאפיינים, סיבות וחשיבות
מתקפת הטרור ב-11 בספטמבר 2001 השפיעה באופן משמעותי על האופן בו מדינות מגיבות ומגינות על עצמן מפני טרור. ארגונים רגישים ובכלל זה שדות תעופה החלו להשתמש באמצעי אבטחה חדשים ומחמירים יותר, שמטרתן לזהות מפגעים וטרוריסטים בטרם הגעתם ליעדם (Hasisi & Weisburd, 2011). כפועל יוצא, מספר בלתי מבוטל של נוסעים בשדות תעופה בעולם המערבי עוברים בידוק ביטחוני מחמיר, שלעיתים נתפס שפולשני ומטריד (Al-Saad, Ababneh, & Alazaizeh, 2019). כעשרים שנה לאחר שטרוריסטים ניצלו את התורפה של התעופה האזרחית והצליחו לחדור את מעטה ההגנה והאבטחה של שדות התעופה האמריקאים, השכילה ארצות הברית להבין עד כמה היא לא הייתה ערוכה ומצוידת להתמודד עם מתקפת הטרור שאירעה. מתוך כך, ארצות הברית ומדינות רבות אחרות לא לוקחות סיכון ומהדקות את מערך האבטחה והבידוק בכל שלב ושלב במרחב שדה התעופה על מנת להימנע ממתקפות דומות בעתיד (Hunter & Lambert, 2016).

אולם, ניכר כי בד בבד עם התפתחות התעופה האזרחית הולכים וצוברים תאוצה הניסיונות של ארגוני טרור קיצוניים למצוא פרוצדורות אבטחה ולבצע התקפות יעילות יותר ויותר (Wolniak, 2019). ככלל, מדינות רבות מתמודדות עם איומי טרור על מערך התעופה האזרחית שבמחוזותיהן, שאינם מוגבלים רק למסופי שדות התעופה, כי אם גם מאיימים על תנועת המטוסים באוויר ומתקני שדות התעופה הנלווים כמו חניונים ושירותי מזון וקניות (Baker, 2015). היו מקרים בהם האיומים הללו התממשו כאשר ארגוני הטרור הצליחו להוציא לפועל פיגועים של ממש, כדוגמת הפלת המטוס הרוסי ב-2015, ופיגוע ההתאבדות